

Profesajungų gidas

Šiame numeryje:

- 1 p.
Seksualinis priekabiavimas – tema, kuria reikia pradėti kalbėti
- 3 p.
Seksualinis priekabiavimas – diskriminacija dėl lyties
- 4 p.
Dėl įrodinėjimo naštos seksualinio priekabiavimo byloje

Seksualinis priekabiavimas – tai tiesioginė diskriminacija dėl lyties. Nors Lietuvoje bylų dėl seksualinio priekabiavimo yra nedaug, tyrimai rodo, kad tai yra problema, su kuria susiduria kas antra moteris Europoje. Profesajungos, turinčios galimybes atstovauti savo narių interesus ir juos šviesti, galėtų aktyviai veikti skatindamos nepakantumą seksualiniam priekabiavimui darbo aplinkoje.

Šiame naujienlaiškyje pateikiami teisiniai apibrėžimai, kas yra laikoma seksualiniu priekabiavimu, o taip pat Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išaiškinimai dėl seksualinio priekabiavimo sąvokos ir įrodinėjimo naštos, turintys didelės reikšmės bylų nagrinėjimui.

Seksualinis priekabiavimas – tema, kuria reikia pradėti kalbėti

Moteryų ir vyrų lygių galimybių įstatymas seksualinį priekabiavimą apibrėžia kaip „nepageidaujama užgaulų, žodžių, raštu ar fiziniu veiksniu išreikštą seksualinio pobūdžio elgesį su asmeniu, kai tokį elgesį lemia tikslas ar jo poveikis pakenkti asmens orumui, ypač sukuriant bauginančią, priešišką,

Europos Sąjungos valstybėse narėse vidutiniškai beveik kas antra moteris per savo gyvenimą yra patyrusi seksualinį priekabiavimą.

žeminančią ar įžeidžiančią aplinką¹. Įstatymas tokį elgesį prilygina diskriminacijai – neteisėtam žmogaus teises pažeidžiančiam veiksmui. Nepaisant to, Lietuvoje apie seksualinį priekabiavimą dažnai tebėra kalbama tik vyrų ir moterų santykius nupasakojančių anekdotų, tam tikrų pokštų kontekste. Retai susimąstoma, kad realybė yra visai kitokia, kad seksualinis priekabiavimas – dažniausiai yra skaudus, orumą žeminantis veiksmas, turintis skaudžių pasekmių jį patiriančiam žmogui ir aplinkiniams.

Lietuvoje nėra patikimos statistikos apie tai, kiek žmonių patiria ar yra patyrę seksualinį priekabiavimą su darbu susijusiuose santykiuose. Skundų dėl seksualinio priekabiavimo skaičius Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyboje išlieka labai žemas: 2012 metais gautas vos vienas, 2011 metais – nė vieno, 2010 metais – du, 2009 metais – vienas, o 2008 metais – du skundai.² Šie rodikliai galėtų sudaryti klaidingą įspūdį, kad

seksualinis priekabiavimas nėra Lietuvai aktuali problema. Tačiau per pastarąjį dešimtmetį Europos Sąjungos institucijų atliktų tyrimų apibendrinimas³ rodo, kad Europos Sąjungos valstybėse narėse vidutiniškai beveik kas antra moteris per savo gyvenimą yra patyrusi seksualinį priekabiavimą. Nors seksualinį priekabiavimą galima patirti įvairiose gyvenimo srityse, jis yra labiausiai paplitęs darbo aplinkoje, kur suaugę žmonės praleidžia daugiausia laiko ir yra susaistyti tam tikrais

hierarchiniais pavaldumo ryšiais. Pastebima, kad labiausiai pažeidžiamos yra 30 – 40 metų amžiaus vienišos, išsiskyrusios ir žemesnio išsilavinimo moterys, o dažniausi pažeidėjai – aukštesnes pareigas užimantys vyrai.

Kodėl tiek nedaug seksualinio priekabiavimo atvejų yra paviešinama? Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos atstovų nuomone, baimė prarasti darbą (ir nesusirasti kito), susilaukti persekiojimo ar pažeminimo ekonominio sunkmečio sąlygomis verčia žmones tylėti. Visgi žemas skundų skaičius fiksuojamas jau nuo 2005-ųjų – ekonominio pakilimo ir visiško užimtumo laikų. 2010 m. Eurobarometro tyrimas atskleidė, kad Rytų Europos valstybėse, palyginus su Vakarų šalimis, visuomenė yra labiau linkusi pateisinti seksualinio pobūdžio nusižengimus, laikyti juos „mažiau rimtais“⁴, o seksualinio priekabiavimo auka neretai gali būti pati apkaltinta tokio elgesio išprovokavimu ir persekiojo apšmeižimu. Todėl neigiamas visuomenės nusistatymas seksualinį priekabiavimą patyrusių aukų atžvilgiu gali būti vienas iš svarbiausių veiksnių, verčiančių aukas tylėti.

Neigiamas visuomenės nusistatymas seksualinį priekabiavimą patyrusių aukų atžvilgiu gali būti vienas iš svarbiausių veiksnių, verčiančių aukas tylėti.

1 LR Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas, 2 str. 6 d.

2 Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos metinės ataskaitos, www.lygybe.lt

3 Harassment related to Sex and Sexual Harassment Law in 33 European Countries, Ann Numhauser-Henning and Sylvaine Laulom, European Commission, 2011.

4 European Commission 2010 Domestic violence against women Special Eurobarometer 344, WAVE 73.2.

Seksualinis priekabiavimas – diskriminacija dėl lyties

Kaip jau buvo minėta, bylų dėl seksualinio priekabiavimo Lietuvoje nėra daug, labai mažai seksualinio priekabiavimo atvejų yra paviešinama. Tad ypač svarbu, kad profsąjungų atstovai į bet kokius pranešimus dėl patirto seksualinio priekabiavimo reaguotų rimtai ir palaikytų asmenį ginant savo teises.

Viena iš institucijų, nagrinėjančių skundus dėl seksualinio priekabiavimo atvejų yra Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba (LGKT). Kreipimosi į LGKT tvarka yra gana paprasta – tereikia užpildyti skundo formą internetinėje svetainėje www.lygybe.lt. Skunde svarbiausia nurodyti faktines aplinkybes, grindžiančias diskriminacijos faktą. Seksualinis priekabiavimas yra laikomas diskriminacija dėl lyties.

Vis dėlto, siekiant žalos atlyginimo diskriminacijos dėl lyties (taip pat ir seksualinio priekabiavimo) atveju, vienintelė išeitis – kreipimasis į teismus.

Viena plačiausiai žinomų seksualinio priekabiavimo bylų, nagrinėtų Lietuvoje yra A.C. prieš Lenkijos Respublikos ambasadą Lietuvoje. Byla pasiekė Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą, o vėliau – ir Europos žmogaus teisių teismą (EŽTT), po kurio sprendimo, procesas Lietuvoje buvo atnaujintas.

A.C. kreipėsi į EŽTT dėl teisės į teisingą teismą pažeidimo (Europos žmogaus

teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 6 str. 1 d.) todėl, kad Lietuvos teismai nurodė neturintys jurisdikcijos šioje byloje ir taikė valstybės imuniteto principą. EŽTT pripažino pažeidimą remiantis Konvencijos 6 str. 1 d. Teismas byloje trumpai pasisakė ir dėl seksualinio priekabiavimo: „šiuo požiūriu neturi būti žiūrima pro pirštus, kad pareiškėjos atleidimas iš darbo ir

iš to išplaukianti teisminė byla iškilo iš pradžių dėl seksualinio priekabiavimo veiksmų, kuriuos nustatė Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, kuriai pareiškėja pateikė savo ieškinį⁵“.

Atnaujinus procesą, A.C. kreipėsi į Vilniaus apygardos teismą, vėliau – Lietuvos apeliacinį teismą, kol galiausiai byla pasiekė Lietuvos Aukščiausiąjį teismą. Patikslintu ieškiniu A.C. prašė teismo pripažinti neteisėtu 1999 m. lapkričio 22 d. jos atleidimą iš darbo Lenkijos Respublikos ambasadoje ir grąžinti ją į Lenkijos Respublikos ambasados korespondentės–telefonistės darbą, taip pat prašė priteisti atlyginimą už priverstines pravaikštas, neišmokėtą kompensaciją ir t.t.

Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatyme seksualinio priekabiavimo sąvoka įtvirtinta 2 str. 3 d. Lietuvos Aukščiausiasis teismas byloje pasisakė dėl šios sąvokos turinio:

Lietuvos įstatymų leidėjas seksualinį priekabiavimą kaip neleistiną elgesį teisės aktuose įtvirtino siekdamas apsaugoti visus asmenis – vyrus ir moteris – nuo nepagarbaus ir juos žeminančio elgesio, nuo kėsinosi į asmens orumą ir kitas pamatines vertybes, nes būtent tokį efektą turi priekabiavimas ar seksualinis priekabiavimas asmeniui, į kurį jis nukreiptas.

Tokia šio reiškinio esmė lemia tai, kad nors ginčas kilo 1999 metais, jo turinys turi būti atskleidžiamas ne tik pagal tuo metu galiojusią įstatyminę sampratą, bet ir atsižvelgiant į šiuolaikinį teisinį reglamentavimą tarptautiniu mastu. Todėl teisėjų kolegija nagrinėjamoje byloje, aiškinama 1999 metais galiojusios normos prasmę, atsižvelgia ir į sprendimo priėmimo metu galiojančias Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 2 straipsnio 6 ir 7 dalių nuostatas,

5 Europos žmogaus teisių teismo byla Cudak prieš Lietuvą (Pareiškimo Nr. 15869/02), 2010 m. kovo 23 d. nutartis lietuvių kalba: http://www.tm.lt/dok/CUDAK_2010_spr.pdf

kurios atkartoja 2006 m. liepos 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2006/54/EB dėl moterų ir vyrų lygių galimybių ir vienodo požiūrio į moteris ir vyrus užimtumo bei profesinės veiklos srityje principo įgyvendinimo nuostatas, įtvirtindamos, kad seksualinis priekabiavimas reiškia nepageidaujamą užgaulų, žodžiu, raštu ar fiziniu veiksniu išreikštą seksualinio pobūdžio elgesį su asmeniu, kai tokį elgesį lemia tikslas ar jo poveikis pakenkti asmens orumui, ypač sukuriant bauginančią, priešišką, žeminančią ar įžeidžiančią aplinką; o priekabiavimas reiškia nepageidaujamą elgesį, kai dėl asmens lyties siekiama įžeisti arba įžeidžiamas asmens orumas ir siekiama sukurti arba sukuriama bauginanti, priešiška, žeminanti ar įžeidžianti aplinka. Direktyvos preambulėje, be kita ko, nurodoma, kad priekabiavimas ir seksualinis priekabiavimas prieštarauja vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principui, todėl laikoma, kad tai yra diskriminacija dėl lyties. Direktyvos 2 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad diskriminacija apima priekabiavimą ir seksualinį priekabiavimą, taip pat mažiau palankų požiūrį dėl to, kai asmuo laiko tokį elgesį netinkamu arba paklūsta jam. Taigi, seksualinis priekabiavimas (kaip ir kiekvienas tokio priekabiavimo faktas atskirai) yra kartu laikytinas ir ne tokiu palankiu asmens traktavimu (*less favourable treatment*), t. y., tiesiogine diskriminacija.

<...>Nagrinėjamoje byloje ieškovė skundėsi Lenkijos ambasados darbuotojo B. M. elgesiu (lytinių santykių reikalavimas, skambučiai į namus, kalbos intymiomis temomis, fizinės jėgos panaudojimas suduodant per veidą ir kt.), nurodė, kad tai sukėlė psichologinę įtampą, dėl kurios ji susirgo; kad tokių veiksmų netoleravo, dėl jų kreipėsi į Lenkijos Respublikos ambasadorę bei Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnybą. Ieškovės nurodomi B. M. veiksmai (užgaulus seksualinio pobūdžio elgesys, kurį ieškovė suprato kaip žeminantį jos orumą, įžeidžiantį ir bauginantį, atitinka seksualinio priekabiavimo sąvoką; taip pat yra tenkinama 1999 metais galiojusios normos sąlyga dėl darbo ir tarnybinių santykių, nes B. M. Ambasadoje ėjo personalo viršininko pareigas. Nors atsakovės kasaciniame skunde nurodoma, kad B. M. neneigė konflikto su ieškove, laikydamas tai pokštu, nevykusi pajuokavimu, bet nepripažino to kaip seksualinio priekabiavimo, teisėjų kolegija konstatuoja, kad šie argumentai nėra reikšmingi sprendžiant, ar B. M. elgesys gali būti laikomas seksualiniu priekabiavimu, nes, kaip jau minėta, jam konstatuoti nėra būtina, jog pats priekabiautojas savo veiksmus vertintų kaip seksualinį priekabiavimą.⁶

6 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-309/2012.

Dėl įrodinėjimo naštos seksualinio priekabiavimo bylose

Įrodinėjimo naštos perkėlimas atsakovui nacionalinėje teisėje reglamentuojamas Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 2¹ straipsnyje:

Teismuose ar kitose kompetentingose institucijose nagrinėjant fizinių ir juridinių asmenų skundus, pareiškimus,

prašymus, pranešimus ar ieškinius dėl diskriminacijos, preziumuojama, kad diskriminacijos faktas buvo, kai skundą, pareiškimą, prašymą, pranešimą ar ieškinį dėl diskriminacijos pateikęs fizinis ar juridinis asmuo nurodo aplinkybes arba pateikia įrodymus, leidžiančius pagrįstai

Siekiant palengvinti diskriminaciją patyrusių asmenų padėtį, yra taikoma priemonė, palengvinanti įrodinėjimą šios kategorijos bylose – įrodinėjimo naštos perkėlimas atsakovui.

daryti prielaidą dėl diskriminacijos. Tada skundžiamas asmuo turi įrodyti, kad lygių galimybių principas nebuvo pažeistas.

Ši taisyklė nustato išimtį iš Civilinio proceso kodekso 178 str. įtvirtintos bendrosios taisyklės „įrodinėja tas, kas teigia“.

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba teigia, kad „praktikoje seksualinio priekabiavimo buvimą įrodyti yra apskritai labai sudėtinga dėl įrodymų trūkumo, o pagal esamą teisinį reguliavimą būtina įrodyti priekabautojo tikslus pakenkti žmogaus orumui ir sukurti priešišką aplinką arba dėl seksualinio priekabiavimo atsiradusias neigiamas pasekmes priekabiavimo aukai, t.y. sukurtą priešišką aplinką, įžeistą orumą“⁷.

Diskriminavimo bylose dažnai trūksta tiesioginių įrodymų, kurie leistų nesunkiai įrodyti, kad darbdavys veikė dėl diskriminacinių paskatų. Todėl, siekiant palengvinti diskriminaciją patyrusių asmenų padėtį, yra taikoma priemonė, palengvinanti įrodinėjimą šios kategorijos bylose – įrodinėjimo naštos perkėlimas atsakovui, ieškovui nurodžius aplinkybes, leidžiančias preziumuoti diskriminavimo faktą.

2008 m. gegužės 20 d. išnagrinėjęs administracinę bylą Nr. A⁵²⁵ – 825-08 dėl seksualinio priekabiavimo, Lietuvos Vyriausiasis Administracinis Teismas byloje surinktus įrodymus vertino griežtai vadovaudamasis nekaltumo prezumpcija ir pasisakė, kad:

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, nagrinėdama pareiškėjos skundą dėl seksualinio priekabiavimo, privalo nustatyti ir įrodymais pagrįsti visus įstatymo

pažeidimo sudėties elementus, ir pažeidimo subjektyvią bei objektyvią pusę pateikti tyrimo baigiamajame dokumente – pažymoje. Tik tuomet, teismo nuomone, ginčui persikėlus į teismą ar kitą kompetentingą instituciją, teisės pažeidimu apkaltintam asmeniui pereina pareiga įrodyti, kad jis pažeidimo nepadarė (pereina įrodinėjimo našta)⁸.

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos nuomone teismas netaikė įrodinėjimo naštos perkėlimo atsakovui ir jie nesutinka su teismo pradėta formuoti praktika diskriminavimo bylose lyties pagrindu todėl, kad teismas taikė per aukštą įrodinėjimo standartą diskriminavimo faktą įrodinėjančiai pusei. Tarnybos nuomone: „per aukštai keliami reikalavimai įrodymų naštos perkėlimui diskriminavimo bylose neužtikrins ir dar labiau sumažins nukentėjusiųjų nuo diskriminacijos asmenų motyvaciją kreiptis dėl pažeidimo į teismus ar kitas kompetentingas institucijas“.

Savo 2012 m. nutartyje dėl įrodinėjimo pareigos pasisakė ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, kurio teigimu 1997 m. gruodžio 15 d. Tarybos direktyvos 97/80/EB ir direktyvos nr. 2006/54 normos „įtvirtina valstybės pareigą įrodinėjimo našta paskirstyti taip, kad diskriminaciją (įskaitant seksualinį priekabiavimą) patyrusiam asmeniui pateikus *prima facie* įrodymus apie tai, jog diskriminacijos (seksualinio priekabiavimo) faktas buvo, atsakovui tektų pareiga įrodyti, kad pažeidimas nebuvo padarytas. Direktyvos 2006/54 19 straipsnio 2 dalyje nurodoma, kad šio straipsnio 1 dalis netrukdo valstybėms narėms nustatyti ieškovams palankesnes įrodymų taisykles“⁹. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas jau minėtoje seksualinio priekabiavimo byloje pasisakė:

Nacionalinėje teisėje esant įtvirtintai pažeidimo prezumpcijos taisyklei, apeliacinės instancijos teismas, **esant ieškovės skundai, pagrįstai konstatavo seksualinį**

⁸ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos veiklos 2008 m. ataskaita.

⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-309/2012.

⁷ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos veiklos 2008 m. ataskaita.

priekabiavimą egzistavus, nesatsakovė (aut. past. – Lenkijos Respublikos ambasada), laikydamosi nuomonės, kad įrodinėti turi ieškovė, nepateikė įrodymų, kad jo nebuvo. <...>

Byloje esantys įrodymai (ieškovės paaiškinimai, Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos 2002 m. vasario 15 d. pažyma, gydytojos ir medicinos sesers rašytiniai paaiškinimai dėl A. C. kreipimosi 1999 m. rugsėjo 16 d.) patvirtina, kad <...> ieškovės darbinė aplinka Lenkijos ambasadoje buvo priešiška jos atžvilgiu. Situacijos konfliktškumą kasaciniame skunde pripažino ir pati atsakovė, be to <...> Lenkijos ambasadorė pripažino, kad A. C. galėjo patirti diskomfortą; B. M. nurodė „pokštavęs“, o ji pripažino, kad pokštas netinkamas ir liepė susilaikyti nuo tokio elgesio.

Ieškovei pranešus apie B. M. seksualinį priekabiavimą, situacija nepagerėjo, <...> A. C. ambasadoje buvo lydima apsaugos darbuotojo, jai nebuvo leista įeiti į savo kabinetą. Šios aplinkybės patvirtina, kad nepalankios darbo aplinkybės A. C. atžvilgiu nebuvo pašalintos, priešingai, jai buvo sudaromos kliūtys patekti į ambasadą ir darbo vietą (savo kabinetą), joje ji buvo sekama ir prižiūrima apsaugos darbuotojo, apie jos atvykimą pranešama asmeniui, kuris kaltinamas seksualiai priekabiavęs.

Teisėjų kolegija pabrėžia, kad **seksualinis priekabiavimas yra viena priekabiavimo rūšių ir praktikoje dažnai susijęs ir su kitomis diskriminacijos formomis**. Nagrinėjamoje byloje esantys ieškovės paaiškinimai atskleidžia, kad seksualinio priekabiavimo veiksmai tęsėsi: 1999 m. rugsėjo 24 d. rašte Lenkijos ambasadorei ieškovė nurodo, kad rugpjūčio pabaigoje B. M. įtempė ją į savo kabinetą, užrakino duris ir pradėjo šaipytis. Kaip jau minėta, pagal šios rūšies bylose taikytinas įrodinėjimo naštos paskirstymo taisykles, šios aplinkybės paneigtos nebuvo. Taip pat nepaneigta, kad ieškovė dėl seksualinio priekabiavimo paviešinimo nebuvo

diskriminuojama darbo užmokesčio srityje. Ieškovės 1999 m. lapkričio 26 d. atvirlaiškiai Lenkijos ambasadorei apie tai, kad ji negali patekti į darbo vietą, pirmiau nurodyti Ambasados darbuotojų veiksmai, ieškovei atvykus į Ambasadą 1999 m. lapkričio 17 d., sudaro pagrindą konstatuoti, kad **ne vien B. M., bet ir kiti darbuotojai savo veiksmais sukūrė bauginančią, priešišką, žeminančią ir įžeidžiančią aplinką, o tai turi priekabiavimo požymių, todėl, Ambasadai nepateikus įrodymų, kad A. C. rašytiniuose parodymuose bei A. F. tarnybiniame pranešime nurodytos aplinkybės neegzistavo, prezumpcija dėl priekabiavimo, lieka nepaneigta¹⁰**.

Ypač svarbus šioje byloje yra Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pasakymas dėl pravaikštos vertinimo tokiose bylose, kaip atleidimo iš darbo priežasties:

Išvada, kad Ambasados administracija, atleisdama ieškovę iš darbo už pravaikštą (neatvykimą į darbą), netinkamai sprendė konfliktinę situaciją ir priėmė neteislingą, skubotą sprendimą, todėl tarp šių atsakovo veiksmų ir jų padarinių yra tiesioginis priežastinis ryšys, dėl ko ieškovės atleidimo iš darbo negalima laikyti teisėtu, yra pagrįsta. Teisėjų kolegija sprendžia, kad įvertinus bylos aplinkybių visumą: ieškovė nukentėjo nuo seksualinio priekabiavimo ir apie tai pranešė darbdaviui, taip pat informavo jį apie savo nedarbingumą bei norą nutraukti darbo santykius, nes neigiamas nusistatymas jos atžvilgiu ir darbdavio spaudimas tęsėsi, **yra pagrindas konstatuoti, kad ieškovė neprivalėjo pateikti pakartotinės informacijos dėl savo neatvykimo į darbą, o darbdavys tokio neatvykimo negalėjo vertinti kaip pravaikštos ir skirti drausminės nuobaudos.**¹¹

¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-309/2012.

¹¹ Ten pat.